

Problem prepjeva starih tekstova u „Sv. Ceciliji“

Josip Tandarić, Zagreb

Posuđivanje, prevođenje i prilagođavanje liturgijskih tekstova uobičajena je pojava u evropskoj tradiciji. Ne samo da su prevedeni hebrejski i grčki biblijski tekstovi kojima se služimo, nego su i mnogi daleko mlađi tekstovi postali svojina različitih evropskih naroda. Možda je u tom pogledu tipičan slučaj bizantskog uskrsnog tropara »Hristos aneste ek nekron«, koji je preveden najprije na latinski, a kasnije je preko latinskoga postao poznat u cijeloj srednjoj Evropi. Kod nas ga nalazimo u dvije varijante: u hrvatskoglagoljskim kodeksima (III. vrbničkom brevijaru i prvotisku misala iz 1483., kasnije opet u kajkavskoj obradi u *Cithari octochordi*. (Spomenimo ovdje da ta pjesma pripada u najstarije zabilježene slovenske stihove). — Zanimljiv je također slučaj jednog prepjeva sekvencije *Dies irae*, koji uz male dijalektalne razlike dolazi u glagoljskim mislima, u dubrovačkim štokavskim lekcionarima, u latiničkim čakavskim pjesmaricama, zatim u Pavlinskom zborniku i *Cithari octochordi* u kajkavskoj varijanti, pa ponovno u štokavskoj u Divkovićevu *Nauku krstjanskom*.

Na ovome mjestu trebalo bi nešto reći o prepjevima starih tekstova koji su izlazili kao prilog Sv. Ceciliji. Većina je tih prepjeva ušla kasnije u Hrvatski crkveni kantual (1934) i konačno u Novu crkvenu pjesmaricu (1973), pa se i danas upotrebljavaju. Kad je riječ o nečemu takvom kao što je valjanost prepjeva, a tako je u mnogim drugim pitanjima, ljudi su nestrpljivi i žele kratak i nedvosmislen odgovor: vrijede li ti prepjevi ili ne vrijede? Ako bismo doista htjeli naprećac dati odgovor na takvo pitanje, a na takav se odgovor ljudi kasnije, svjesno ili nesvjesno oslanjaju i često ga s velikim žarom prenose dalje, mogli bismo ili olako obezvrijediti napor koji zaslužuje poštovanje ili se pak površno zadovoljiti rješenjima koja ne moraju biti konačna. Prije negoli se dade bilo kakav sud o prepjevima starih tekstova u Sv. Ceciliji, da bi taj sud mogao imati neku težinu, moramo bezuvjetno, odgovoriti na dva pitanja: zašto uopće prepjev starog teksta i koliko je uspješan prepjev uopće moguć? Za onoga kome je do potpune istine o prepjevu doista stalo, odgovor na ta pitanja daleko je važniji negoli zadovoljstvo ili nezadovoljstvo pojedinim prepjevanim tekstom. Ako pak odgovorimo na ta pitanja, onda ćemo i sami moći procijeniti uspješnost ili neuspješnost nekog prepjeva. To je ujedno odgovor zašto se ovdje ne bavim čisto tehničkim pitanjima (koji sve prepjevi u kojim brojevima i sl.), jer to svatko može i sam provjeriti, a uspoređivanje teksta bit će moguće ako jednom izađe pretisak *Cithare octochorde*.

Nakon ovih potrebnih uvodnih napomena, zadržimo se na srži pitanja i pokušajmo odgovoriti na pitanje: zašto je uopće potreban prepjev staroga teksta?

Jezična je poruka oblikovana jezičnim sredstvima u rečenici, uključujući sve elemente koji su jeziku na

raspolaganju: različite vrste riječi s različitim ulogama u rečenici, mogućnost promjene riječi i različitog povezivanja riječi međusobno; izgovorena ili napisana rečenica daje nam konačno posve određen smisao. Uzmimo jednu radosnu poruku: »Trebalo se veseliti i radovati, jer ovaj brat bijaše mrtav i opet oživje, bijaše izgubljen i nađe se« (Lk 15, 32). Ako bismo nešto slično željeli izraziti glazbenim jezikom, ono što bismo saopćili drugome, možda bi bilo vrlo neposredno i dojmljivo, ali ne bi moglo biti ovako konkretizirano kao u jeziku. Osjetili bismo npr. radost, zadovoljstvo, smirenost, ali razloge ne bismo mogli izraziti. Još bi teže išlo s nešto složenijim sadržajem, npr.: »Vi ćete se žalostiti, ali žalost će se vaša okrenuti u radost« (Iv 16, 20). Znamo iz iskustva da se glazbena i jezična sredstva međusobno razlikuju: u melodiji su tonovi, intervali, ritam..., u jeziku riječi međusobno povezane svojim vezama u smislenu cjelinu. Riječi i napjev mogu biti povezani u popijevku. Ali i tada jedan elemenat, melodija, ostaje zbog svoje naravi gotovo bez granica saopćiv, dok je drugi, jezik, vremenski i prostorno ograničen, pa se poslije određenog vremena ili u drugoj sredini osjeća neobičnim, zastarjelim, katkada smiješnim jer izaziva nepredviđene asocijacije, i konačno nerazumljivim. Melodiju nasuprot tome »razumijemo« i onda kad nam je jezik nerazumljiv.

Do prepjeva starog teksta dolazi upravo zato što nam je jedan njegov dio postao neobičan ili nerazumljiv (pitanje je samo koliko smo od njega udaljeni, da li ga nekako prepoznamo ili ne). Međutim, obnavljanje ovakva teksta ili prepjev, nije nimalo jednostavan posao. U pitanju je pjesma i jezik je u njoj dvostruko ograničen: ograničen sam sobom, jer je u naravi jezika da je izbor, ograničenje, organizacija glasova, oblika i riječi (mjesto jednoga glasa ne možemo uzeti drugi, ne možemo slogove po svojoj volji premještati, mjesto jednoga lica ne možemo uzeti neko drugo, ne možemo padeže samovoljno mijenjati, jer ćemo inače biti nerazumljivi). Ali jezik je u pjesmi ograničen i svojom ulogom i svojim položajem, jer pjesma ima svoje unutarnje zahtjeve (određen broj slogova, ritam, rima, a sve je to podvrgnuto općim jezičnim zahtjevima). Mogućnost izbora još nam je više ograničena time što jedan dio stiha, ili uopće jezične građe bez većih promjena prenosimo u novi tekst, a samo jedan dio mijenjamo. Međutim, svaka i najmanja promjena izaziva ili može izazvati poremećaj stiha, često i cijele strofe. Zato je gotovo redovita pojava da je prijevod sa stranog jezika uspjeliji negoli prijevod sa srodnog dijalekta, upravo zato što je prevodilac u susretu sa stranim jezikom slobodniji, ništa mu se ne nameće. U susretu sa starijim stanjem svoga jezika njemu je pola ili više građe nametnuto i kao pomagalo i kao ograničenje.

Ako sada pođemo na prepjeve starih tekstova iz *Cithare octochorde* u *Sv. Ceciliji*, vidjet ćemo da su oni uspjeli onoliko koliko je bilo moguće da prepjevi uspiju. Što je više prvotnih elemenata moglo u prepjevu biti sačuvano, to je tekst skladniji. Možda bismo za primjer uspješnih prepjeva mogli uzeti tekst popijevaka *Ovde je vezda, Oh moj Jezuš ja spoznavam* ili pak *Otec naš dobri tebe verujemo*. Druga strofa ove posljednje pjesme pokazuje kako lako dolazi do osiromašenja sadržaja. U *Cithari octochordi* ona glasi:

*Mi tvoji slugi po tebe stvorjeni
Po tvom sinu s pekla otkupljeni
Po svetom duhu v krstu posvećeni*
za sine vzeti.

U prepjevu nalazimo riječi:

*Mi, tvoji sluge, stvoreni od tebe,
Po tvom sinu spašeni od pakla,
Od svetog duha krstom posvećeni*
za djecu tvoju.

Gledamo li strofu u cjelini, osobitih prigovora ne možemo joj uputiti. A promjene su uvjetovane samo time što nije bilo moguće neposredno, tj. bez promjene u broju sloga, upotrijebiti kajkavske prijedloge *s* i *v* (ovdje *v*-u uloži prefiksa) koji u kajkavskom ne tvore slog, a štokavske zamjene *iz* i *u* tvore slog. Promjene koje su nastale u ovom slučaju i nisu tako velike, jer se ipak sve uklopilo u okvire prvotne strofe. Ipak nestalo je misaonog paralelizma (participi na kraju retka), a pogotovo četvrti je stih izgubio na snazi: »za sine vzeti« oslabljeno je sadržajno u riječi: »za djecu tvoju«. Veća je šteta što je ostao nepreveden sav ostali sadržaj pjesme, parafraza Očenaša, koja ima i dvije ovakve strofe:

*Kruha našega daj nam svakdašnjega:
telu telnoga, a duše dušnoga;
opravu, hranu, reč tvoju i pravu*
ljubav kršćansku.

*Pusti nam duge male i velike:
prosti nam muke vekovečne peklenske,
kak i mi našem prašćamo dužnikom*
duge zemeljske.

Slično je npr. s pjesmom *Ovde je vezda* (Ovdje je sada), od koje su također prevedene samo tri strofe, razmjerno uspješno, a ostatak je nepreveden. I tako u mnogim pjesmama.

Ako pak uzmemo adventsku popijevku *Ptičice gore stajaju*, vidjet ćemo da je u njezinom prepjevu teško i prepoznati prvotne stihove. Prva strofa glasi:

*Ptičice gore stajaju,
mladomu kralju spevaju:
stante gore, ar je zorja.*

U prepjevu

*Visom leteć ptice male
našem domu zapjevale...*

ni u riječima, ni u sadržaju, ni u općem adventskom raspoloženju ne nalazimo ono što je rečeno u izvorniku (ranim jutrom ptice ne lete visoko, »našem domu« svakako je nešto drugo negoli »mladomu kralju«, a to sve vrijedi za druge strofe).

Ako je stanje ovakvo kako smo ga ovdje iznijeli, a u to se nije teško uvjeriti, kakva se onda rješenja mogu predložiti? Mislim da su dva rješenja moguća. Prvo, u dosta slučajeva bit će ostvariv dobar prepjev staroga teksta, ako takvu poslu pristupi pjes-

nik-stvaralac, kome nametnuti okvir neće odviše smetati i kome će riječi izvornika više poslužiti kao inspiracija negoli kao nepremostiva zapreka. Danas je moguće i drugo rješenje, ali ono ovisi o jezičnoj kulturi zbora koji nastupa i sredine za koju se pjeva, dakako i zgrade u kojoj se nastupa. Ukoliko je moguće da se stari tekst doživi kao svoj stari književni jezik, u ovom slučaju kajkavsko narječje standardizirano u književni hrvatskokajkavski jezik, a to vrijedi i za ostala naša narječja koja su doista bila književni jezici, onda nam je i stari tekst dobrodošao. (Sjetimo se da je u posljednje vrijeme uglazbljena Marulićeva pjesma *Divici Mariji!*). Razmak od dvjesto godina koliko nas dijeli npr. od *Cithare octochorde* dovoljno je velik da njezine tekstove doživimo ne kao zastarjeli nego kao svoj stari književni jezik. Opća jezična kultura, premda nedovoljna, toliko bi nam morala omogućiti.

Netko će možda ipak na koncu zapitati: čemu toliko razgovora o pretežno teoretskim pitanjima mjesto da smo se zadržali na konkretnim primjerima prepjeva, uspješima ili neuspješima, i tako nešto praktično naučili. Odgovor na takvo pitanje dao sam već na početku, a ovdje ga treba samo proširiti. Potrebno je na teoretskoj razini raspraviti ova pitanja jer nam mora biti jasno ovo: kao što je nekadašnji tekst, jednom posve suvremen, nama postao dalek i neupotrebljiv, tako će jednoga dana i sadašnji pa i najuspjeliji prepjev postati zastario i neupotrebljiv. Uvijek će trebati tražiti nova rješenja, jer će mnoge melodije sigurno nadživjeti svoje tekstove.

DIE PROBLEME DER NACHDICHTUNG ALTER TEXTE IN »SV. CECILIJA«

Zusammenfassung

Bevor wir irgendeinen Urteil über die Nachdichtung alter Texte in **SC** fällen, müssen wir zwei Fragen beantworten: wozu die Nachdichtung eines alten Textes? Ist eine gute Nachdichtung überhaupt möglich? Die sprachliche Botschaft wird im Satz geformt (Subjekt, Prädikat usw.) und die musikalische ist mit Hilfe der Musiksprache (Töne, Intervalle, Rythmus) gebildet, so dass wir sie zwar unmittelbar, aber nicht so konkret (z. B. traurig, lustig) erleben. Auch im Falle, in dem die Sprache und die Melodie in dem vertontem Lied vereint wurden, bleibt das eine Element länger verständlich (Melodie), das andere (Sprache) bleibt räumlich und zeitlich begrenzt, so dass es ungewöhnlich, unzeitgemäss oder unverständlich werden kann. Bei der Nachdichtung eines alten Textes ist uns einer seiner Teile auch heute annehmbar, und nur ein Teil muss erneuert werden. Da das Lied seine inneren Forderungen (Silbe, Rythmus, Reim) hat, ist die Möglichkeit der Auswahl begrenzt: jede Änderung verursacht eine Störung des Verses oder der ganzen Strophe. Aus diesem Grund gelingen die Übersetzungen aus fremden Sprachen besser als Nachdichtungen aus verwandten Dialekten, weil sie nicht so bedingt sind.

Die Beispiele der Nachdichtung aus **CO** zeigen uns, dass die Nachdichtung um so besser ist, je mehr Elemente des ursprünglichen Textes übernommen werden konnten. Aber auch dann wurden nur 3–4 Strophen nachgedichtet; der Rest, inhaltlich sehr reich, blieb unausgenützt. Aus diesem Grund sind wir meist mit diesen Nachdichtungen nicht zufrieden (verg. Oče naš dobri, Ovdje je sada). Falls es nicht möglich ist eine gute Nachdichtung zu besorgen, können wir für besondere Gelegenheiten den ursprünglichen Text insofern wir diesen Text nicht als veraltet, sondern als unsere alte Sprache erleben.